

BARDHUL TODA

**PROCESI METAFORIZUES TEK AJKUNA KJÁN OMERIN, (Eposi
i Kreshnikëve)¹**

Argumenti i poemës:

*Ajkuna, kúr merr vesht, se ia kishin vrá djalin, nget tu vorri e shfren
dhimbën e vet tue bisedue me të si t'a kishte gjallë.*

Legjenda shqiptare, ka udhëtuar në shekuj e shekuj, me atë gjallëri dhe origjinalitet, pothuajse që nga koha e ngjizjes së këtij populli, traditës dhe kulturës shoqërore të kultivuar prej tij dhe të ngjarjeve të ndryshme, që tashmë e kanë shoqëruar deri më sot. Edhe pse për fat jo shumë pozitiv të kulturës sonë kombëtare, sa i përket dokumentimit të vonë të gjuhës së shkruar, gjithsesi, nga çasti që ajo nisi të mbetej në letër, rierdhi në skenën e historisë së kombit, edhe e kaluara e ngjarjeve të këtij populli, nga thellësia e pa humbur edhe pse e largët në hark kohor.

Kjo është një dëshmi reale dhe e pamohueshme, për ekzistencën jo vetëm të gjuhës shqipe me tërësinë e elementeve të saj, por dhe i realitetit historik, pavarësisht shkruar herët a vonë në letra, në krahasim me gjuhë të tjera të fqinjëve tanë, e cila nuk e ka zbehur aspak të kaluarën e mbetur në memorien e një populli, me një kulturë gjuhësore të admirueshme, me të gjithë elementët, jo vetëm gjuhësorë, por dhe ato figurativë letrar, duke shpalosur rrezatimin kulturor më se të kultivuar, dhe aspak të zbehur.

Tek “**Ajkuna kján Omerin**”, nuk kemi thjesht një rrëfim, por kemi elementë gjuhësorë të gërshetuar me stil poetik, ku figuracioni spikat, dhe krijon marrëdhënie komunikimi me lexuesin, elementë të cilët janë ndërthurur shumë mirë në fushën semantike, dhe të futin në botën e ngjarjes po me atë realitet, si të përjetohej në çast. Metaforizimi nuk është i rrallë, por dhe as i dendur. Ai është hedhur bukur, përshtatur në koherencë me zhvillimin e ngjarjes së trajtuar në të, që tregon jo vetëm për një sens stilistik të qëndrueshëm, por mbi të gjitha, tregon dhe faktin, që stilistika e përdorur, si funksion i kanalit për të transmetuar mesazhin, nuk është aspak i rastësishëm.

*Drita â dalë e dritë s'po bân,
Ka lé dielli e nu' po xé*

¹ Marrë nga “Visaret e Kombit” Vëllimi II, *Kangë Kreshnikësh dhe Legenda*, Tiranë, 1937.

Pra drita nuk po bën dritë, dhe dielli në këtë çast, edhe pse ka dalë, nuk po ngroh. Kemi një stil shumë të gjetur metaforik, brenda zhvillimit të ngjarjes. (Jemi në çastin kur babai është duke varrosur të birin e vvarë). Me anë të këtyre metaforave, jepet qartë pasqyrimi i komunikimit të gjendjes shpirtërore të prindit, dhe na bën më të afërt, deri në futjen thellësisht në botën shpirtërore të këtij prindi. Është lidhja semantike ajo e cila e përforcon përfytyrimin e gjendjes së rëndë emocionale, gjë që për lexuesin bëhet më e qartë dhe më prekëse. Ordeni dhe Riçardi në *“The meaning of meaning”* cilësojnë: -**“Semantika, nuk është vetëm fushë e gjuhëtarit, ajo ka edhe një anë psikologjike. Semantika shfaq edhe një aspekt filozofik e logjik”**². Këtë lidhje midis këtyre elementëve natyrisht që e ka sjellë rapsodi me stilin e tij, për të cilin prof. dr. Xhevat Lloshi thekson: - **veçantia që përftohet nga prania e organizimit dytësor (që është stilistika), nuk u përket mjeteve veç e veç, por tërësisë gjuhësore.**³

Nuk mund të themi në këtë rast, që ky është një model tipik i autorit në rrafshin stilistik të tij, pasi për këtë duhet një studim për veçantinë e tij stilistiko-artistike, por ajo që mbetet domethënëse, është fakti që gjuha shqipe me strukturën e saj, vjen e sigurt me vlerat e një gjuhe të kompletuar në figuracion metaforik të të shprehurit. Prof. dr. Xhevat Lloshi vazhdon:

-Organizimi dytësor përgjithësisht nuk përvetësohet vetiu, nuk përfshihet në përdorimin automatik, por thithet bashkë me një kulturë të caktuar dhe lidhet me përpunimin e shijes gjuhësore.⁴

Metafora, vjen nga greqishtja -μεταφορά (metaphore), që do të thotë, *tejbartje, transport*. Përdorimi i saj si gjetje figurative, është cilësuar nga grekët e lashtë, si mbretëresha e tropeve.

Metafora në librat shkollorë, për efekt shpjegimi të thjeshtëzuar, jepet si krahasim pa lidhëzën -si-, ose nga disa është quajtur dhe një krahasim i shkurtuar, ku shprehet vetëm pjesa e dytë. Porse nga studiues të tjerë, metafora është përcaktuar *bartje kuptimi*, zëvendësim i një kuptimi nga një tjetër.

Metafora letrare ka lindur nga metafora gjuhësore, si efekt i transportit në bazë të një ane të ngjashmërisë. p.sh. nga *grykë njeriu*, kemi *grykë mali*, *grykë shisheje*, etj. Për të hedhur poshtë këtë shpjegim të gabuar, që metafora është krahasim pa lidhëzën -si-, na vjen në ndihmë një shembull nga poezia e mjeshtërit të figuracionit letrar në përgjithësi, dhe të metaforave në veçanti, siç është Ndre Mjeda:

Ku fillojnë kufijtë me gegët,

² Shezai Rrokaj, *Strukturalizmi klasik në gjuhësi*, shulu, Tiranë 2002, f. 169.

³ Xhevat Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Albas, Tiranë 2005, Ribotim 2012, f. 8.

⁴ Xhevat Lloshi, *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*, Albas, Tiranë 2005, Ribotim 2012, f. 8.

Rrojnë dy çika dhe një nanë,

Qershi të lidhuna një deget.

Pra këtu kemi një krahasim pa lidhëzën -si-, por nuk kemi metaforë.

Në vazhdim te “Ajkuna kjan Omerin”, kemi vargun:

Veç se zanat tue lotue.

Metaforizimi në këtë rast, është i lidhur ngushtë me mistikën konceptuale të kohës, ku në Eposin e Kreshnikëve, **zanat** si figuracion, janë shumë të përmendura.

E tërë vepra është në dialektin e gegërishtes, kohë, ku njësimi i gjuhës mbarë kombëtare, nuk ka ekzistuar. Por, “**dialekti** nuk është rrjedhojë e pazgjidhshme e shtrirjes gjeografike. Dallimet gjuhësore nuk i prodhon largësia vetvetiu, por dobësimi i kontakteve”⁵. Ky rezultat, është i lidhur ngushtë me faktorin historik të vendit, të zhvillimit të ngjarjeve, ndaj dhe pashmangshmëria e përdorimit të këtij dialekti, është rezultat i dy argumenteve të mësipërme, ku veç faktorit historik, vendi i zhvillimit të ngjarjeve, na lidh edhe me autorin, i cili përshkruan ngjarjet e bujshme të vendit, apo krahinës, ngjarje të cilat kanë mbetur në memorien e një komuniteti, dhe për nga vlerat historike, patriotike, fisnike etj. janë ngjarje të cilat transmetojnë një mesazh të fuqishëm të karakterit, forcës, qëndresës, guximit, por dhe të dhimbjes, duke përçarur tek brezat me anë të elementëve gjuhësorë, trashëgiminë e traditës pozitive. Pikërisht, në këtë rast, autori me anë të elementit metaforik, ka nxjerrë në pah stilistikisht, dhimbjen në këtë episod, duke vënë në plan vajtues edhe zanat. *Ansambli harmonik në tërësinë e kategorive gjuhësore, është në koherencë me formën dhe strukturën.*

Mirë bylbylat djalit po e vajtojnë

Edhe në këtë varg, metafora është në të njëjtën linjë të përshkrimit të situatës, me anë të së cilës, gjëma që ka ndodhur, është kaq e ndjerë edhe në shpendët e pyllit, ashtu si dhe te figura mistike e zanave.

Metafora gjuhësore në këtë rast, me anë të kuptimit dytësor(stilistikës), për të përforcuar këtë gjendje, ka marrë karakter letrar, me anë të së cilës, autori kërkon të shprehi dhimbjen që ndjen Mujo, babai i djalit, edhe pse në kontekstin sipërfaqësor, ai e përshkruan atë të fortë, duke u përmbajtur para kësaj dhimbjeje të humbjes së të birit.

Pra, metaforizimi i bylbylave, na sjell në një organizim të ri, të veçantë, më të plotë, por dhe më të pasur nga ana gjuhësore.

Zhurme n'konak nuk due me m'bâ,

Duke qenë në të njëjtin kah të vetëpërmbajtjes së Mujos, jemi në çastin kur ai është kthyer në shtëpi. Me përdorimin e fjalës **-zhurmë-**, për element metaforik, në vend të fjalës **vajtim**, ose **kujë**, siç dhe njihet në përdorimin e të

⁵ André Martinet, *Elemente të gjuhësisë së përgjithshme*, DITURIA Ribotim i tretë, Tiranë, 2002, f. 135.

folmes popullore, me stilin e tij autori, për të mbajtur në nivel të lartë gjendjen morale të babait, me anë të kësaj metafore, kërkon të minimizojë sado pak traumën, duke mos thënë drejt për drejt fjalën **-vaj-(vajtim)**. Bartja e kuptimit real nga **vajtim**, me anë të fjalës **zhurmë**, transmeton si mesazh, moralin e fortë, karakterin e vetë Mujos, si simbol i qëndresës dhe i durimit. Sipas skemës së gjashtë funksioneve kryesore të gjuhës, ndërtuar nga Jakobsoni, në funksionin metalinguistik, në atë që e quajmë edhe **kodi**, e ka realizuar lidhjen emocionale midis folësit dhe dëgjuesit, në këtë rast midis autorit dhe lexuesit, i cili përmbush atë që sipas kësaj skeme të funksioneve, e quajmë **funksioni faktik**.

-Qyqja nâna e pá djalë!-

Në këndvështrimin e parë, në rastin figurativ të përdorimit të fjalës qyqe, mendimi më i shpejtë na dërgon tek krahasimi, *nëna mbeti si qyqe*, pra si shpendi me këtë emër, i cili rri i vetmuar, ka pupla në ngjyrë të zezë të theksuar, dhe këndon trishtueshëm si në vajtim. Në këtë dyzim paraprak, midis krahasimit dhe metaforës, duke u nisur nga ajo që përmendëm më lart, që krahasimi pa lidhëzën **-si-**, na jep metaforën, këtu, nuk mund të themi që jemi para një krahasimi, por jemi përballë një metafore gjuhësore, në funksion të asaj poetike (letrare). Shembujt e më sipërm, *grykë mali*, *grykë pusi* etj. janë të barasvlershëm me *-qyqja nana-*, një nënë qyqe apo qyqare, dhe jo në sens krahasues, që nga tani e tutje *do të jetë si qyqe*.

-T'u shqimtë drita tý, o mori hân-é

Qi s'm'a çove at natë një fjalë,

T'u shqimtë drita – në pamje të parë, në këtë rast, kjo frazë të jep përshtypjen e një mallkimi të mirëfilltë, porse edhe pse i tillë, ky mallkim vjen në trajtë të metaforizuar. Në përdorimin gjuhësor zakonisht themi (në mbrëmje) doli Hëna, ndërsa në agim, iku Hëna, pra në rastin e vargut të sipërpërmendur, mallkimi vjen me anë të metaforës *-t'u shqimtë drita* (t'u shoftë drita). Ngjarjet në këtë bashkësi shoqërore, janë në koherencë të plotë me gjuhën. Nga pikëpamja e aspektit diakronik, kemi një unifikim midis bashkësisë shoqërore me atë gjuhësore. Ky efekt, është i pranishëm si në rrafshin e përdorimit gjuhësor, por edhe në atë të nivelit artistik letrar si rezultante e të parit.

Qi s'm'a çove at natë një fjalë,

Me anë të fjalëve të nënës, duke iu referuar bashkëbiseduesit, në këtë rast pra kemi Hënë, autori vazhdon me shumë bukuri e forcë emocionale, të ushqejë vargun me figuracion metaforik. Hëna duhej të fliste, duhej të lëvizte, dhe të shkonte pranë nënës për t'i dhënë lajmin. Jemi në rast të barabartë, si p.sh. *-hëna foli-, ose hëna tha...-*. Fjala si element gjuhësor, gërshetuar me stilin poetik, na sjell krijimin, i cili i parë në dy rrafshe, përfton:

1- ndërtimin e fjalive që na japin një tekst, 2-ndërsa teksti me anë të fjalëve dhe fjalive, na transmeton një ngjarje përftuar nga baza e formulimit stilistik

gjuhësor, për të transmetuar mesazhin. -“Vështrojeni fjalinë si një instrument, dhe kuptimin e saj, si funksionin e tij” Ludvig Vitgenshtajn 1953.⁶ Ndërsa bazuar në këtë thënie, në rrafshin stilistik dhe atë komunikues, udhëhequr dhe nga procesi metaforizues i spikatur në poemë, do të thosha: - “Fjala duhet shikuar si një detaj, në funksionin e instrumentit kuptim, ku të dyja së bashku janë materia e transmetimit të një apo disa mesazheve njëherësh, në një kontekst të caktuar, e dhënë nga një gjuhë e caktuar, apo nga një përshtatje gjuhe të caktuar, ku në rastin e përshtatjes, përkthyesi i gjuhëve respektive, ka një rol të dyfishtë, dhe shumë të përgjegjshëm.

*Del një herë ksi burgut t'errët,
Fol me nanën qi t'kà rritë,
S'm'ke lan kurr kaq shum me prit!*

Në vargun e parë të kësaj pjese, kemi sërish një metaforizim të **varrit** me fjalën **-burg-**.

Sa i përket stilemave, kemi organizim gjuhësorë dytësorë të qartë (të kuptueshëm), të cilat janë pjesë organike të organizimit dytësorë.

*Orët e bjeshkës m'a s'und p'e ndiejnë,
Fjalën n'gojë po i a kthejnë dalë,
Zëmrën s'rrahmi i a kan ndalë,
Lott ndër sý mirë po i a krijnë,
Ftyrën lotsh mirë po i a shijnë
Vetë e bajnë e e çojnë n'Jutbinë.*

Të gjithë vargjet që kemi shkëputur, si dhe grupi i fundit, të cilin sapo përmendëm, kanë marrëdhënie dytësore. Kryefjala **-orët-**, mbizotëron për vargjet pasuese, ndërsa metaforat kallëzuesore, *-ndiejnë, ndalë, krijnë* (dallojnë, shquajnë), *shijnë* (fshijnë), *e bajnë* (e mbajnë) - shprehin në çdo varg, veprimet e kryefjalës. Tregimtaria poetike, është e thurur bukur, e shprehur me rimë të qartë, pa konsonanca. Ngjyrimet janë vepruese nga ana stilistike, dhe plotësojnë më së miri informacionin (mesazhin) themelor, i cili nuk është i vështirë të dekodohet.

Struktura e poemës, është krejtësisht sipas gramatikës së gjuhës shqipe. Fjalët janë të vendosura sipas rregullit të kësaj gramatike, gjë që dëshmon jo thjeshtë pavarësinë dhe identitetin e saj, por mbi të gjitha ruajtjen e ekzistencës së saj, si një nga thesaret e veçanta të trashëgimisë sonë historike. Prof. dr. Gjovalin Shkurtaj në librin e tij “Sociolinguistika” shpjegon: “*Mjedisit dhe rrethanat politiko-shoqërore e kulturore në të cilat jeton një bashkësi njerëzish, nuk mund të mos lënë gjurmë edhe në gjuhën që flet ajo...*”⁷. Porse në rastin e ruajtjes së gjuhës nga shqiptarët, është një fenomen i veçantë, kur tashmë historike të pushtimeve, tendencës për ta zhdukur gjuhën shqipe, por

⁶ 50 thënie filozofike që duhet t'i dijë kushdo.

⁷ Gjovalin Shkurtaj, *Sociolinguistika*, shblu Tiranë, 2003. Ribotim, f. 262.

dhe në rastin e emigrimeve, në bazën e saj, ajo ka mbetur e fortë. “–një mërgatë e moçme, tashmë më se 500-vjeçare, e shpërngulur nga Arbëria e moçme dhe “e mbjellë” çika-çika përgjatë Italisë Jugore, qysh nga Peskara e deri poshtë në Sicili...edhe pas kaq shekujsh, dyetnikësia, dykulturorësia si dhe krejt rrjedha shpirtërore e dyzuar: **arbëreshe** dhe **italiane**, është shfaqur aq dukshëm edhe në gjuhën, edhe në onomastikën e bigëzuar...”⁸

Përsa përmendëm më lart, në përfundim mund të themi se: -I tërë procesi metaforizues tek “**Ajkuna kján Omerin**”, është në funksion artistik të tregimtarisë poetike të ngjarjes, në përputhje të plotë me të gjithë elementët gjuhësorë të shqipes. Metaforat gjuhësore, të ndërthurura në tekst me anë të stilemave e stilit, i kanë dhënë vargjeve dhe vetë ngjarjes, transmetim dinamik të mesazhit, sipas vetë kronologjisë së fakteve episodike.

⁸ Gjovalin Shkurtaç, *Sociolinguistika*, shulu, Tiranë, 2003. Ribotim, f. 262.